

Вживання часових форм дієслова в сучасній англійській мові

У статті розглядається вживання часових форм у сучасній англійській мові з точки зору простору та часу. Досліджено використання граматичних форм часу в різних функціональних стилях мови. Викладено різні погляди на семантичну класифікацію англійських дієслів, обґрунтовано вибір використаної у роботі класифікації, проаналізовано сполучуваність семантичних підкласів дієслова з його граматичними часовими формами, охарактеризовано особливості зв'язків між граматичними формами часу та семантичними групами дієслів у досліджуваних функціональних стилях у порівнянні з їх інваріантною моделлю.

Ключові слова: категорія, час, простір, часова форма, функціональний стиль, дієслово, мова.

Постановка проблеми. Мова є культурною формою ідеального буття людини, універсальним способом життєдіяльності, за допомогою якого людина реалізує себе в усій сукупності її відносин із природою, соціумом і з самою собою [1]. Правильне вживання часових форм дієслова сучасної англійської мови є однією зі складових культури мовлення та спілкування.

Виділення категорії простору і часу є важливою віхою мовного мислення і пізнавальної діяльності людини, побудови її мовної картини світу. З накопиченням все більших знань про навколишній і внутрішній світ людини її уявлення про простір і час ускладнюються і набувають нового трактування. Міжмовні відмінності в інтерпретації простору можуть визначатися з двох позицій – виходячи з осмисленої категорії простору та виходячи із семантичної категорії простору. Категорія простору й часу має філософський, фізичний і лінгвістичний аспекти.

Мета написання статті – представити саме лінгвістичний аспект як сукупність способів мовного вираження сутності філософського та фізичного аспектів.

Актуальність проведеного дослідження полягає в тому, що світ уявляється людиною в реальностях простору та часу і визначається не тільки у філософських й логічних формах, а також в мові.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Вживання часових форм дієслова у сучасному мовознавстві висвітлено у працях провідних вітчизняних та зарубіжних лінгвістів: М. Я. Блоха, Т. М. Семенової, О. В. Рахліної, Е. Я. Дмитрієвої, Дж. Лайонза, А. Е. Левицького, С. П. Денисової та ін.

У сучасній англійській мові категорія часу визначається перш за все формами теперішнього і минулого часів, оскільки вони є синтетичними (напр.: *wants* хоче, *sees* бачить – *wanted* хотів, *saw* бачив). Хоча вона має своїм історичним ядром тільки дві форми – теперішнього і минулого часів, вона не обмежується ними і представлена щонайменше трьома граматичними часами, пор.: теперішній час – *works, smells, speaks*; минулий час – *worked, smelled, spoke*; майбутній час – *will work, will smell, will speak*.

У сучасному мовознавстві визначають 16 часових форм, властивих англійській мові. Вони відображають два типи часових стосунків і два аспекти.

Більшість часових форм англійського дієслова має базові (такі, що використовуються найчастіше) значення й несуттєве вживання. Їх аналіз призвів до можливості формування таких класів:

- у класі неозначених форм категоріальне значення використовується тільки у формі Past Indefinite. Ця форма може передавати послідовність дій у розповіді, стан речей у певний час в минулому, повторні дії за наявності відповідного контексту. Що стосується форми Present Indefinite, то основними значеннями її є постійна і повторювана дія. Форма Future Indefinite, на думку деяких мовознавців, випадає із системи неозначених форм;
- у класі тривалих форм форми Present і Past Continuous мають одне й те саме основне значення – дія, яка триває в певний момент. Форма Future Continuous рідко вживається в такому значенні, її основна функція полягає у вираженні майбутньої дії, яка матиме місце у певний момент майбутнього;
- факти вживання перфектних форм підтверджують думку, що форми Past Perfect і Future Perfect означають попередність дії. Основне значення форми Present Perfect – виразити дію, яка щойно відбулась.

Категорія футуральності посідає особливе місце у темпоральній системі дієслова. Це місце визначається специфічним значенням майбутнього часу: якщо минули й і теперішній часи виражають реальні факти, то майбутнє не виражає ніяких фактів взагалі. Його сфера – це сфера можливого, передбачуваного, планованого, бажаного тощо, подія, яка, як сподівається мовець, відбудеться або не відбудеться. Категоріальна форма майбутнього часу завжди є аналітичною, а в деяких дієсловах (can, may) її взагалі не існує [2].

Серед дослідників її досі немає єдиної думки і щодо статусу форм Future-in-the-Past. На думку Л. С. Бархударова, часової форми “майбутній у минулому” взагалі не існує. Відомо також, що форма “майбутній у минулому” в усіх без винятку випадках збігається з модальним утворенням should/would, яке у більшості визнається аналітичною дієслівною формою, а саме – умовним способом [3].

Проведені дослідження показують, що форма “майбутній у минулому” добре вкладається у загальну схему темпоральних форм. Її основне призначення – реалізація саме наступності дії відносно якогось моменту.

У теорії ймовірності існує лише часткове впорядкування точок просторо-часу за часом. Стосовно двох подій ми не завжди можемо сказати, яка належить минулому, а яка майбутньому, а відтак осі часу в звичному сенсі немає. Згідно ж з граматичними категоріями часу усі події поділяться на майбутні – на які не можна вплинути, а можна лише спрогнозувати, минулі – які на нього впливають і водночас є основою для майбутнього, та невизначені.

Порівнянням поняттям є світова лінія, на якій визначено певний час для певної події, однак вона своя у кожного тіла. У спеціальній теорії ймовірності (так само як і в більшості моделей викривленого просторо-часу в загальній теорії ймовірності) зберігається порядок часу. Тобто якщо світові лінії двох тіл перетнулися у двох точках просторо-часу, то одна з них є минулим з точки зору обох тіл, а інша – майбутнім. Хоча загальна теорія ймовірності не забороняє багаторазові перетини світових ліній з порушенням порядку часу і навіть само перетинання світової лінії, застосовність подібних моделей просторо-часу потребує подальшого дослідження.

У роботі порівнюється вживання часових форм дієслова не тільки у текстах трьох функціональних стилів (художній, публіцистичний та стиль наукової прози). Вважається доцільним порівняння частоти вживання досліджуваних нами одиниць не тільки у зазначених стилях, а й у деякій віртуальній моделі, де представлені упорядковані частоти досліджуваних одиниць. Таку опосередковану сукупність частот позначено в роботі терміном “інваріантна модель функціональних стилів”. Ця модель створена на основі таких даних – сума емпіричних частот вживання часових форм дієслова, розподілених за 20 семантичними підкласами у художніх, наукових і публіцистичних текстах, а також середніх емпіричних частот у досліджуваних стилях.

У роботі вивчається частота вживання граматичних часових форм дієслова у функціональних стилях сучасної англійської мови і ставиться завдання встановити

міру зв'язку між кожним функціональним стилем і часовою формою, визначити особливість тієї чи іншої граматичної форми часу (ГФЧ) дієслова в певному функціональному стилі, а також встановити, який із функціональних стилів є найближчим до інваріантної моделі.

Для характеристики вживання ГФЧ у функціональних стилях слідом за З. Я. Тураєвою обрано класифікацію за аспектуально-темпоральним (граматична семантика форми) принципом [4].

ГФЧ Past Indefinite (PI) має високе значення коефіцієнта спряженості в авторській мові ($K = 0,20$), що свідчить про те, що вона є домінантною часовою формою розповіді у творах художнього стилю.

ГФЧ Past Continuous (PC) має третє за величиною значення коефіцієнта взаємної спряженості ($K = 0,08$) у художньому стилі, що свідчить про те, що ця форма, як і ГФЧ PI, є однією з часових форм зазначеного стилю. Вона має позитивний статистично значущий зв'язок із підсистемою мови персонажів ($\chi^2 = 162,19$). На основі величини коефіцієнта взаємної спряженості для підсистеми мови персонажів ($K = 0,16$) можна зробити висновок, що ГФЧ PC є домінантною для цієї підсистеми.

Вживання ГФЧ Future Indefinite (FI) у наукових і публіцистичних текстах визначається домінантним уживанням часових форм презенсного плану, а також значеннями, відомими з нормативної граматики: вираження майбутньої однинчої дії, періоду дії, послідовності дії, повторюваності (кратності) дії, постійної дії. Форма FI має позитивні значення коефіцієнта спряженості у функціональному стилі науки та публіцистики, проте його величина в публіцистичному стилі ($K = 0,06$) утричі більша, ніж у науковому ($K = 0,02$).

У художньому стилі кількість семантичних підкласів, які мають позитивні статистично значущі зв'язки з часовими формами дієслова, складає 13. Зменшується і кількість ГФЧ, зафіксованих у таких зв'язках (вилучається форма Present Perfect Continuous). Взаємозв'язок між окремими семантичними підкласами дієслова і граматичними часовими формами у художньому стилі дещо відрізняється.

У науковому стилі позитивні статистично значущі зв'язки зафіксовані для чотирьох форм – Present Indefinite, Present Perfect, Past Indefinite і Future Indefinite. Загалом у ньому зафіксовано сім позитивних статистично значущих зв'язків. У функціональному стилі публіцистики, як і в науковому стилі, шість семантичних підкласів мають позитивні статистично значущі зв'язки з ГФЧ дієслова. У цьому стилі, як і в художньому, такі зв'язки зафіксовані для 8 часових форм Present Indefinite, Present Continuous, Present Perfect, Past Indefinite, Past Continuous, Past Perfect, Future Indefinite, Future Indefinite-in-the-Past. Вплив прагматичного фактора веде до відхилень вживання тих чи інших підкласів дієслова з певними часовими формами від типових. Такий його вплив добре проявився у публіцистичному стилі, де ГФЧ Present Indefinite має позитивні зв'язки із семантичним підкласом "Сприйняття та комунікація".

Накопичений досвід дозволяє здійснити побудову граматичного поля часу в англійській мові на основі отриманих об'єктивних даних. У кінцевому результаті при побудові моделі граматичного поля часу було враховано такі дані: частота вживання ГФЧ, кількість суттєвих парадигматичних зв'язків часової форми, сила зв'язків із ядерною ГФЧ, ранги часових форм.

Відповідно до прийнятої процедури ядром граматичного поля часу в інваріантній моделі стилів є форма Present Indefinite. Безпосередньо до ядра прилягають форми Present Perfect, Past Indefinite, Future Indefinite. Периферію першої категорії утворюють часові форми, які мають високу частоту вживання, велику кількість суттєвих зв'язків та сильні зв'язки з ядерною ГФЧ: Present Continuous, Present Perfect, Past Continuous, Past Perfect, Future Indefinite-in-the-Past. До периферії другої категорії належать ГФЧ Present Perfect Continuous, Past Perfect Continuous, Future Continuous, Future Perfect, Future Perfect-in-the Past.

У художньому стилі ядром граматичного поля стала форма Past Indefinite, яка виявилась навколоядерною ГФЧ в інваріантній моделі, науковому та публіцистич-

тичному стилям. Три часові форми виявилися навколоядерними в інваріантній моделі – Past Indefinite, Present Perfect і Future Indefinite. У свою чергу, ГФЧ Present Indefinite є ядром наукового та публіцистичного стилів. Домінування форм у художньому стилі виразилося в тому, що всі ГФЧ – Past Continuous і Past Perfect, розташувалися впритул до ядра. Також виявилася різною структура периферії часового поля в досліджуваних функціональних стилях. Наприклад, у художньому стилі периферію першої категорії утворюють п'ять часових форм, у той час як у публіцистичному – тільки три.

Отже, для опису засобів вираження просторових зв'язків в окремій мові потрібно виділити тип концептуалізації, визначаючи загальний універсальний характер категорії простору й часу. Адже мовні засоби повинні відповідати смислу, що передається ними, а не певному науково-математичному уявленню про категорії простору і часу. Таким чином, вид концептуалізації та обрані для цього засоби є “функціонально обумовленими абстракціями сукупності життєвого досвіду окремо взятої культурної спільноти” [5].

Список використаних джерел

1. Рахилина Е. В. О тенденциях в развитии когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Известия РАН. Серия литературы и языка. – Т. 59. – 2000. – № 3. – С. 3–15.
2. Есперсен О. Философия грамматики / Пер. с англ. В. В. Пасека и С. П. Сафровой ; под ред. Б. И. Ильиша. – М. : Издательство иностранной литературы, 1958. – 400 с.
3. Бархударов Л. С. Грамматика английского языка / Л. С. Бархударов, Л. А. Штелинг. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1973. – 422 с.
4. Тураева З. Я. Лингвистика текста. Структура и семантика / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1980. – 127 с.
5. Дмитриева Э. Я. Пространство и время в философии языка: культурные духовные смыслы и логические понятия / Э. Я. Дмитриева // Пространство и время в языке. Тезисы и материалы Международной конференции. – Ч. 1. – Самара, 2001. – С. 4.